

Almási
Zsolt

Az internet és a Shakespeare-kutatás

Szakmai blogok és adatbázisok

Az internet a tudományos kutatásban különleges és változatos helyet tölt be. Mivel az internetre mindenki feltölthet tartalmakat, ezért a tudományos világ sokszor megbízhatatlansága miatt óva int a használatától, a blogolásról és twitterezésről pedig szinte csak olyan összefüggésben lehet hallani, hogy politikusok vagy sztárok furcsa módon nyilvánulnak meg bejegyzéseikben. Mindezek mellett és ellenére azt szeretném most bemutatni, hogy az internet – vagy ahogy manapság divatosan szokás utalni rá, a web 2.0 – egyre nagyobb teret követel magának a tudományos kutatásban is. Azt szeretném tehát ismertetni, hogy a ma tudósának tevékenységét hogyan alakítja az internet, hogyan válik meg sem kerülhető eszközévé.

Mivel magam a Shakespeare-kutatásban dolgozom, ezért a Shakespeare-kutatás és a digitális tér kapcsolódási lehetőségeire fogok példákat hozni a teljesség igénye nélkül. Először arra hívom fel a figyelmet, hogy a kommunikáció mára már szinte teljesen természetesnek vett módjai, mint például az e-mail mellett a digitális tér olyan eszközöket is biztosít, amelyek fokozottan segítik az információ megszerzését, illetve a kutatók szinte valós időben oszthatják meg eredményeiket egymással. Ez a virtuális fórum a *blogoszféra*. Másodszer azt szeretném megmutatni, hogy a digitális tér kutatható irodalmi művek archívumaként és szöveges adatbázisok (textabázisok) tár- és lelőhelyeként is működik.

Szakmai blogok

A tudományos blogok műfaji és technikai jellemzőik és várható olvasóközönségük miatt új kihívások elé állítják a kutatókat. Az olvasóközönség a nem szakmabeli érdeklődőktől a téma szakértőig terjed, tehát stilsztikailag a közérthetőségre kell törekedni, illetve egyszeri végigolvasásra kell lehetőséget teremteni (legfeljebb 1000 szavas bejegyzések). A blogok technikai lehetőségei között található a képek és videók beillesztése, amelyek szórakoztatóbbá tehetik a befogadást. Mindez arra sarkallja a tudományos blog eszközeivel élő kutatót, hogy kutatásainak eredményeit közérthető és látványosabb módon közölje. Persze mindez nem mehet a szakmai minőség rovására, hiszen az olvasók között a téma kutatói is ott vannak, tehát nem járathatja le magát a szerző. Mindezek alapján a blog alkalmas rövidebb gondolatmenetek publikálására, amelyek lehetnek önálló tudományos szövszenetek kisebb témákról vagy hosszabb tanulmányok nagyobb érdeklődésre számot tartó részei.

Magam hozzávetőlegesen hatvan blogot olvasok rendszeresen; a bejegyzések (posztok) figyelemmel követése nagyban hozzájárul ahhoz, hogy tudjam, mivel foglalkoznak a hozzám hasonló érdeklődésű kollégák az USA-tól

Ausztráliáig, Magyarországtól Angliáig és Németországig. Előnye a blognak, hogy nincs publikálási idő, amint a szerző létrehoz egy új bejegyzést, az érdeklődő azonnal olvashatja. Csak a példa kedvéért említem Victoria Buckley blogját, amely a *Shakespeare's England*¹ címet viseli. Híven a blog címéhez, Buckley kutatási területéről, a korai modern kultúráról ír, érdekes könyvekből egy-egy részletet vagy képet szemezget, amelyeket közérthető módon kommentál, interpretál. Bejegyzéseiben olvashatunk részleteket a hölgyek viselkedési kódexeitől kezdve boszorkányokról szóló leírásokig, kivégzések megjelenítéseitől az anatómiakönyvekig. A blogok szerzői tehát jellemzően olyan témákat vetnek fel, amelyek a korszak iránt érdeklődők számára is újdonságot jelenthetnek. Másik típusú hagyományos blogolásra lehet példa a *Blogging Shakespeare*,² amelyet a stratford-upon-avoni Shakespeare Birthplace Trust tart fenn. Ebben a blogban több szerző is ír, például Stanley Wells vagy Paul Edmondson, hogy az ismertebb szerzőket említsem, nemrégén pedig Parais Júlia kutatási beszámolóját olvashattuk itt. Ezekben a bejegyzésekben olyan érdekességekről esik szó, mint a Shakespeare-művek lehetséges forrásai, a stratfordi ásatások és azok digitalizációja.

A blogok az információk, gondolatok megosztásán túl egyúttal tudományos közösség építésére is alkalmasak. Technikailag ugyanis nemcsak egy-egy bejegyzést lehet közzétenni rajtuk, hanem ezekhez megjegyzések is fűzhetők, amelyek diskurzus kialakulására is lehetőséget teremtenek, amennyiben a megjegyzésre válaszolni illik és lehet, illetve mások is további hozzászólásokat tehetnek. Egy ilyen bejegyzés a hozzászólásokkal és a válaszokkal virtuális fórumot, közösséget hozhat létre. Egy másik példa a blogok közösségépítő funkciójára szintén a Shakespeare Birthplace Trust kezdeményezése, miszerint 2011. április 23-a előtt egy héttel megkerestek néhány bloggert, hogy vegyenek részt egy játékban Shakespeare születésnapja alkalmából. A játékhoz létrehoztak egy weblapot *Happy Birthday Shakespeare*³ címmel, amelyen megjelentették a jelentkezőket fotóval, rövid (140 karakternél rövidebb) életrajzzal és egy linkkel, amely a szerző blogjára mutatott. A játékhoz csatlakozók pedig április 23-a és 30-a között írtak a blogjukon egy bejegyzést a „Hogyan alakította életemet Shakespeare?” témában. Eredetileg mintegy ötven blogírórt kértek fel, de a hét folyamán bárki jelentkezhetett, majd elkezdtek hirdetni az eseményt, amelynek híre aztán április 23-ától futótűzként terjedt. Az eredmény az lett, hogy a hét végére nyolcvanheten kerültek fel a honlapra kedvenc írójuk születésnapjára írt írásukkal, és ugyan szinte teljesen angolszász bloggerközösség jött össze az oldalon, a játékhoz más országokból is csatlakoztak résztvevők.

Egy másik blogeseményt is példaként szeretnék említeni, amely, bár nem volt ennyire jól szervezett, mégis legalább ugyanolyan nagy horderejűnek bizonyult. 2011 végén vetítették a mozikban az *Anonymous* című filmet (rendező: Roland Emmerich), amelyben Shakespeare egy részeges, közepes színész; az ő nevével adja ki darabjait Oxford grófja, aki egyszerre gyermeke és szeretője I. Erzsébet királynőnek. Az alaptörténet természetesen fikció, a szerzőség kérdése mégis megmozgatta a digitális világot. A bejegyzések és a hozzájuk fűzött kommentárok heteken keresztül lázban tartották a Shakespeare-kedvelő blogoszférát, hiszen újra felforrósodott a vita a stratfordianusok (a *mainstream*, a „shakespeare-ológusok” 95 százaléka) és elsősorban az oxfordianusok (95 százalékuk lelkes amatőr) között. Blogbejegyzések tucatjai, hozzászólások százai jellemezték ezt a kultúrtörténeti és -politikai vitát. Ezt megkoronázandó, a Shakespeare Birthplace Trust is mozgásba lendült. Az eseményre szeptember 1-jén került sor, s bár eredetileg egyórásra tervezték, de még másnap is folytatódott. A disputa a *Shakespeare Bites Back* (Shakespeare visszavág) címet viselte, és egy „audiowebinárium” formáját öltötte.

¹ <http://www.shakespearesengland.com>.

² <http://bloggingshakespeare.com>.

³ <http://birthday2011.bloggingshakespeare.com>.

A vitaindító szeptember 1-jén magyar idő szerint délután 5 és 6 óra között zajlott le. A digitális környezet lehetővé tette, hogy élőben meghallgassuk Stanley Wells és Paul Edmondson közös előadását, amelyet PowerPoint-prezentáció kísért, illetve kérdéseket is feltehattünk a kezelőpanelen elhelyezett „kérdés” feliratú ablak segítségével. Az előadók célja az volt, hogy megakadályozzák, hogy a közvéleményt csak a filmben látottak-hallottak befolyásolják, különösen akkor, ha a film állításai téves premisszákon nyugszanak. A rövid előadás után Wells és Edmondson válaszolt az időközben feltett kérdésekre.

William Shakespeare

A webinarium, illetve a kérdések és a válaszok leginkább a következő három témát érintették: a szerzőség kérdésének eredetét, annak természetrajzát, valamint az érvek és ellenérvek felsorakoztatását. A szerzőség kérdése nagyjából az 1840-es években merült fel először, és azóta is folyamatosan a mélyben lappang, hogy időnként a felszínre törjön. A téma különlegessége, hogy máig már *hetvenhét* jelölt kerekedett Shakespeare helyett, akik között még Daniel Defoe és Charles Dickens neve is felmerült, a több száz évnyi korkülönbség dacára. A kérdés természetrajza nagyjából megegyezik az összeesküvés-elméletek szokásos jellegzetességeivel: keressünk valamiféle hézagot az életrajzban, találjunk ki hozzá egy nagy adag politikai konspirációt, végül megkaphatunk szerzőnek I. Erzsébettől kezdve Francis Baconon át Dickensig szinte bárkit. Az összeesküvés-elméletek kiöltőinek célja – ahogy az előadók megfogalmazták – általában az, hogy „fenéken billentsék a rendszert”. Felhozott érveik általában ingatagok, történelmietlenek, zavarosak és bombasztikusak. Wells és Edmondson ezek után bemutatták néhány kiválasztott érv gyengeségeit, majd könyv-, színház- és kultúrtörténeti érveket sorakoztattak fel Shakespeare szerzősége mellett.

Az előadás háttérüül a Shakespeare Birthplace Trust készített egy honlapot *Sixty Minutes with Shakespeare*⁴ címmel. Erre a honlapra, adatbázisba bejelentkezve további minielőadásokat lehetett meghallgatni

neves Shakespeare-kutatóktól (Stanley Wells, Michael Dobson, Peter Holland, Andrew Murphy, Eric Rasmussen, Andrew Hadfield, Gary Taylor) vagy érdekes irodalmi, színházi emberektől (Margaret Drabble regényíró, Harriet Walter színésznő, Simon Callow színész-író, Janet Suzman színésznő-rendező). Az i-re a pontot pedig az tette fel, hogy őfelsége Károly walesi herceg is megszólalt az előadók közt. Ezek a minielőadások hozzátétőlegesen egypercesek voltak (hatvan előadó, összesen hatvan perc), és a szerzőségi vita egy-egy részletkérdését világították meg a beszélők sajátos szempontjai alapján. Ezek az előadások nem élőben hallgathatóak, a honlapra bejelentkezett érdeklődő az egyes felszólalók nevére kattintva bármikor bármilyen sorrendben meghallgathatja az előadásokat. Ha ez sem lenne elegendő, szövegüket PDF-formátumban le is töltheti, hogy saját gépén olvasva is tanulmányozhassa, elsajátíthassa a hallottakat. Októberben aztán elkészült Stanley Wells és Paul Edmondson ingyenesen letölthető virtuális könyvecskéje *Shakespeare Bites Back: Not So Anonymous*⁵ címmel, amelyből további információkat kaphat az érdeklődő olvasó.

A 21. században tehát a tudományos, így a Shakespeare-kutató közösség is képviseltetheti, sőt képviseli is magát

⁴ <http://60-minutes.bloggingshakespeare.com>.

⁵ http://bloggingshakespeare.com/wp-content/uploads/2011/10/Shakespeare_Bites_Back_Book.pdf.

a blogoszférában. Mint láttuk, kutatók írnak blogbejegyzéseket, reagálnak egymás felvetéseire, tudnak egymásról, és megszólítják a szélesebb közönséget is. A blogolásnak ez a hagyományos módja azonban nem az egyetlen terület, ahol a tudósok hallathatják hangjukat a digitális térben. Létezik egy ettől műfajilag jelentősen különböző, nagyon hatásos eszköz, amely ugyancsak lehetőséget teremt a tudományos közösség digitális eszmecserejére. Ez az úgynevezett mikroblog műfaja, amelyen belül egyetlen szolgáltatás, a *Twitter* tudományos és szakmai használatáról fogok szólni.

A *Twitter* – az egyik legnépszerűbb mikroblog – két nagy különbsége az információszerzés és -megőrzés tekintetében a hagyományos blogokhoz képest a következő. Mint referenciaszervező, a rövid (legfeljebb 140 karakteres) bejegyzések miatt nem arra való, hogy alapos és mélyenszántó elmélkedéseknek adjon helyet, hanem arra, hogy elvezesse a felhasználót további tartalmakhoz: blogokhoz, könyvekhez, eseményekhez, adatbázisokhoz. Másfelől pedig ezek az utalások, bejegyzések nem maradnak meg feltétlenül, hanem idővel eltűnnek, illetve nehezen lesznek visszakereshetőek. Míg tehát a hagyományos blogok valamennyire statikusak, vagyis az e-mail üzenetekhez hasonlóan megmaradnak, és egyszerűen visszakereshetők magában a „felhőben”, a digitális térben, addig a *Twitter* – mint üzenetfolyam – mérhetetlenül tünékeny.

Dinamikus volta tehát az előnye és egyben a hátránya is ennek a fajta internetes szolgáltatásnak. Előnye, hogy az információ a közzététellel azonos időben jut el a felhasználóhoz, azaz a kolléga elküld egy bejegyzést, és én, aki követem, abban a pillanatban meglátom a képernyőmon. Az időtapasztalat szempontjából az azonnalíságot élhetem át, nem kell várnom az információra, hanem publikussá tétele pillanatában már meg is jelenik a képernyőn, azonnal tudomást szerzek róla. Bizonyos esetekben, bizonyos diskurzusok kialakulásánál ez a szempont nagyon jól jöhet. Ugyanakkor ez a folyamszerű időtlenség egyúttal a mikroblog hátránya is. Ugyanis a frissen megjelenő üzenetet azonnal követi a másik, a még újabb, amely az idővonalban lejjebb tolja, és így tovább, az újabb és újabb bejegyzések miatt az előző hírperceken belül lekerül a képernyőről, és rövid időn, esetleg órákon belül már végleg eltűnik a virtuális térből, egyszerű eszközökkel visszakereshetetlenül. További problémát okoz az, hogy az időzónák eltérése miatt előfordulhat az is, hogy egy kolléga bejegyzéseit soha nem tudom olvasni, ha olyankor ír a *Twitter*-en, amikor magam nem követhetem a hírfolyamot, mert éppen akkor alszom, tanítok stb. Tehát ünneplésre méltó az információk folyamatos áramlása, a jelenidejűség érzete, de közben átélem a végesség fájaldalmát is, amennyiben lemaradok sok-sok üzenetről.

Ez a mikroblog-szolgáltatás az információk továbbadásán és megszerzésén túl úgynevezett *Twitter*-események létrehozására is alkalmas. Ilyen *Twitter*-esemény volt például 2011-ben a *Shakespeare day*. Január közepén érkezett egy felhívás a Shakespeare Birthplace Trust címéről, hogy február 2-át Shakespeare-nappá nyilvánítják a *Twitter*-en. A terv szerint ezen a napon bárki feltehetett kérdést a klasszikus drámaíróról, és egy nemzetközi – elsősorban angol-amerikai – kutatókból álló csapat válaszolt. A válaszadókat később személyesen kérték fel a csatlakozásra (talán egyetlen külföldiként kerültem a stádba). Persze túl nagy reményeket nem tápláltam, mire is lehet jó egy ilyen játék, mit lehet száznegyven karakterben kérdezni, válaszolni, kit is érdekelhet ez?

A megadott nap reggelén azonban elkezdtek záporozni, ömlni a kérdések, amelyek érdeklődőktől, tanulóktól, kutatóktól jöttek. A kérdésekre pedig elkezdtek özönlenni a válaszok, az enyémekek is persze. És ez ment egész nap, irtózatosságot keltő tempóban másfél ezer bejegyzés a világ minden pontjáról. Közben maguk a stáb tagjai is beszélgettek, beszélgettünk egymással, akár vitatkoztak, vitatkoztunk is. Olyan nagy volt az érdeklődés, hogy az én óráim szerint délelőtt 11 tájban már a *Guardian* weboldalán is említették az eseményt. Napközben csak rövid étkezési szünetekre mentem el a géptől, meg a gyerekszállítási kötelezettségek idejére. Este 11-kor zúgó fejjel léptem ki a *Twitter*-eseményből, amely iránt még ekkor sem lankadt az érdeklődés, hiszen ekörül kezdtek csatlakozni kérdéseikkel és válaszaikkal az amerikaiak.

A *twitteres Shakespeare day* mindenképpen fontos esemény volt, amennyiben hidat emelt a tudósok és az érdeklődők között. Ez a hídépítés több pillért használt. Érdekes volt megtapasztalni, hogyan formálódtak a kérdések,

és hogy játékos felvetések milyen érdekes eredményre vezettek. Az egyik kérdés például – volt-e olyan Shakespeare-darab, amely előbb jelent meg nyomtatásban, mint hogy színpadra került volna? – érdekes beszélgetéshez vezetett a *Troilus és Cressida* kapcsán. Továbbá arra jutottunk, hogy még a legnaivabb kérdéseket is érdemes komolyan vennünk, hiszen komolyan tették fel őket. Például az egyik humoros-játékos kérdésfelvetésre – melyik Shakespeare-darabot lehetne eljátszatni *Jackie Channel*? – a gyors közmegegyezés a *Tévedések vígjátéka* lett a következők miatt: van benne néhány verekedés, ikrek mint humor- és játékforrás, idegenség és halálos veszély. A komolyabb kérdéseknél pedig a 140 karakteres korlát jelentette az igazi kihívást. A megoldás: csak (kiskanállal!) kimérve a szavakat, fókuszáltan lehetett válaszolni, nagyon pontosan kellett fogalmazni. A stilsztikai gyümölcson túl ez a Twitter-esemény óriási pedagógiai haszonnal járt: az érdeklődők közt középiskolai tanárok, diákok kérdezhették a „nagyagyúkat”, még a külföldieket is, ami nagyon autentikussá teheti a Shakespeare-tanítást és -élményt. Jó alkalmat adott a twitterező kutatókkal való kapcsolatépítésre is. Időnként úgy éreztem magam, mint egy valóságos nemzetközi konferencián, ahol jó emberekkel, jó kutatókkal jó témákról elmélkedhettem a kávészünetben. A nap mérlege számokban: 307 felhasználó, 1593 bejegyzés, 129 webcím küldése.⁶

Shakespeare-i szövegek és szöveges adatbázisok

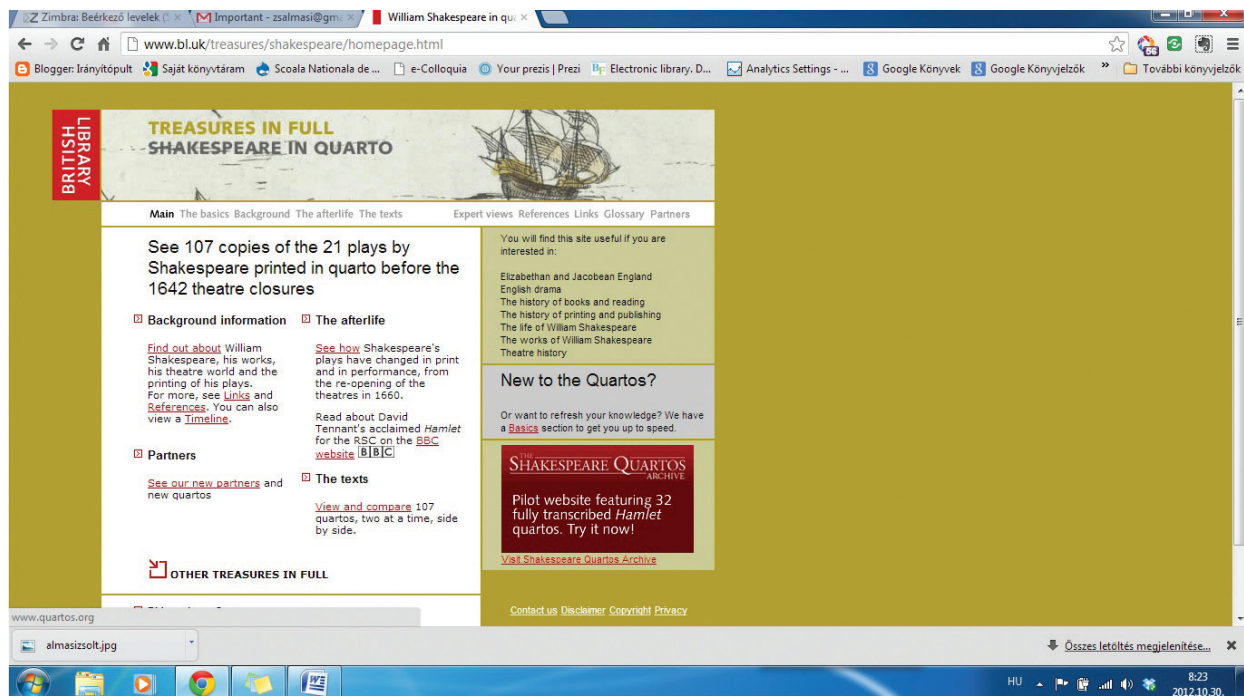
A web 2.0 nemcsak a blogok, hanem a digitalizációs projektek tekintetében is teljesen újrarajzolhatja és radikálisan újra is rajzolja a tudományos világot, a tudományos kutatás térképét. Ezen belül drámai változásoknak lehetünk tanúi a shakespeare-i digitális szövegváltozatok esetében. Ezeknek a változásoknak és a bővülő adatbázisoknak a messze nem teljes bemutatásában két irányba fogok elindulni. Először egy fizetős – csak egy „fizetési fal” mögött hozzáférhető – szolgáltatást ismertetek, az *Early English Books Online* (EEBO) nevű adatbázist. Az ingyenesen is elérhető szövegállományok közül a British Library *Shakespeare in Quarto* nevű projektjét elemzem röviden. Sok más textabázist is szemügyre vehetnénk, magam huszonnyolc, Shakespeare-szövegeket tartalmazó vagy elemző adatbázis-szolgáltatást használok, de a jelen keretek között elegendő ennek a két, ikonikus és példaértékű adatbázisnak a szemrevételezése.

Az *Early English Books Online*⁷ hozzáférhetőlegesen százezer korai nyomtatvány digitális verzióját tartalmazza PDF-formátumban. Ebben a hatalmas online adatbázisban kereshetünk a hagyományos könyvtárakban megszokott módon: szerző, cím, kulcsszó szerint, illetve időszakokra, kiadási évekre vonatkozó szűrési funkcióval is. Bár nem tartozik a keresési feltételekhez, de megtudhatjuk a könyvészeti adatokat, továbbá a kiadványok lelőhelyét is.

Meg kell jegyezni, hogy az EEBO nélkül ma már nehéz elképzelni a reneszánsz korszak kutatását, hiszen nemcsak a szövegvariánsok pontosabb – természetesen nem a filológiai alaposág és szigorúság igényével történő – áttekintése miatt kell időről időre beletekinteni az adatbázisba, hanem a kiadatlan vagy kiadott, de jelenleg valamilyen okból elérhetetlen szövegek hozzáférhetősége miatt is. Bár az EEBO egy történetileg képzetesebb kutatópraxis számára megkerülhetetlen, a magyar szakemberek dolgát megnehezíti, hogy az intézményi előfizetés igen drága, ezért csak kevés felsőoktatási intézmény, könyvtár engedheti meg magának. A helyzetben egy kicsit könnyít, hogy az MTA Könyvtára időnként előfizet egy-egy időszakra, de erre hosszabb távú kutatást nem lehet alapozni. Másfelől pedig ez nehéz helyzetbe hozza a nem Budapesten élő, dolgozó kollégákat, hiszen az MTA Könyvtárán keresztül nem kapnak távoli hozzáférést, tehát a fővárosba kell utazniuk az online adatbázis eléréséhez.

⁶ <http://summarizr.labs.eduserv.org.uk/?hashtag=AskShakespeare#twitterers>.

⁷ <http://eebo.chadwyck.com/home>.

A *Shakespeare In Quarto* honlap címdatala

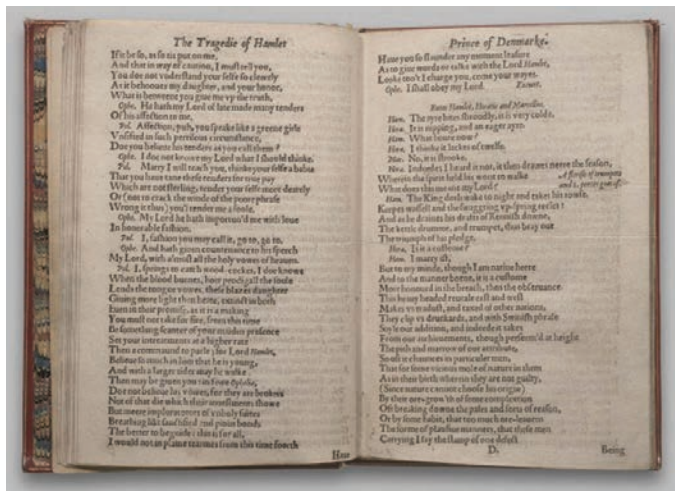
Azt is hozzá kell tenni, hogy az EEBO adatbázisának keresési lehetősége ma már meglehetősen elavultnak számít, hiszen a csak metaadatokon alapuló lekérdezés valójában nem ad több lehetőséget, mint egy hagyományos könyvtári cédulakatalógus áttekintése. Persze érthető, hogy csak a metaadatokon alapuló keresést tették lehetővé, hiszen – bár PDF-formátumban digitalizálták őket – a nyomtatványok oldalai csak képfájlként láthatók, azaz a szövegben nem tudunk keresni. Ezen a káros helyzeten szeretnének javítani azáltal, hogy a Text Creation Partnership fontmilliókat nem kímélve végzi a PDF-fájlok szöveggé alakítását, de ez a munka még nem ért véget, így csak részlegesen kereshető az EEBO szövegállománya.

Az ingyenesen használható adatbázisok közül a British Library *Shakespeare in Quarto*⁸ elnevezésű szolgáltatásába adok betekintést. A projekt keretében ingyenesen hozzáférhetővé tették Shakespeare 1642-ig megjelent huszonegy művének százhat kvartókiadását. Azért éppen 1642-ig, mert ezt a dátumot színháztörténeti fordulópontként tartják számon, ugyanis ekkor záratták be az összes londoni színházat majdnem húsz évre. Az úgynevezett *kvartókiadás* hozzátétőlegesen A5-ös méretnek megfelelő oldalnagyságú nyomtatvány, amely egyetlen színmű szövegét tartalmazza. Ez a jellegzetesség azért fontos, mert Shakespeare életében mindössze tizenhét műve jelent meg kvartókiadásban, majd halála után még három, a ma ismert többi tizenhét pedig 1623-ban az első gyűjteményes kötetben, amelyet a szakirodalom „Első fólióként” tart számon. A *Shakespeare in Quarto* adatbázis tehát csak azokra a drámákra koncentrál, amelyek az életmű első színháztörténeti korszakához tartoznak, és kisméretű formátumban, kvartókiadásban jelentek meg.

⁸ <http://www.bl.uk/treasures/shakespeare/homepage.html>.

Az adatbázis a huszonegy színművel a megadott kritériumoknak megfelelően egy teljes korpuszt hozott létre. Mégsem elegendő egy átfogónak és alaposnak szánt adatbázis esetében csupán ennyi nyomtatványt közzétenni, ugyanis egyes művek esetében még a Shakespeare életében kiadott kvartók is meglehetősen nagy eltéréseket mutatnak. Ebből eredően a Shakespeare-filológia számára meglehetősen komoly problémát jelentenek például a következő művek: *Hamlet*, *The Taming of the Shrew*, *King Lear*. Ezek közül álljon itt részletesebben a *Hamlet*.

A *Hamlet*nek öt különböző kvartókiadásával számolhatunk, amelyek szövege kisebb-nagyobb mértékben eltér egymástól. Az első kvartó (Q1) 1603-ban jelent meg, és szövege meglehetősen különbözik a későbbiekétől. Ezt a változatot a Shakespeare műveit kiadók nem is igen veszik figyelembe, legfeljebb külön megjelentetik mint érdekes szövegvariánst. A következő „szövegterv” – a második kvartó (Q2) – 1604-ben került forgalomba, amelyet „jó kvartónak” nevez a szakirodalom, ugyanis ez szolgál alapjául a későbbi szerkesztett szövegkiadásoknak.

A *Hamlet* kvartókiadás

Ennek egy nagyon közeli változata jelent meg 1605-ben, amelyet a Shakespeare-kutatók annyira hasonlóknak tartanak az 1604-es kvartóhoz, hogy ugyanúgy Q2-ként emlegetik. A *Hamlet*nek később, 1623 előtt még két kvartókiadása jelent meg kisebb eltérésekkel: a harmadik (Q3) 1611-ben és a negyedik (Q4) 1622-ben. 1623-ban aztán napvilágot látott az „Első fólió” gyűjteményes kötet, amelyben helyet kaptak az eddigi kvartókiadásokban található művek kiegészítve tizenhét színdarabbal (például *Macbeth* stb.). Ebben a kiadásban tehát újra megjelent a *Hamlet*, amelynek szövege hasonlít a Q2-ére, de kimaradt belőle mintegy kétszáz sor, valamint kiegészült körülbelül hetven sorral, azaz nagyon hasonló a „jó kvartó” szövegéhez, de mégsem azonos vele. Az 1637-es, ötödik kvartókiadás (Q5) pedig visszatért a Q2 szövegéhez, mindössze egyetlen sort hagyott ki abból, csak a helyesírást közelítette a modernebbhez. Eltekintett az „Első fólió” felvonás- és jelenetbeosztásától is, és visszatért az osztatlan hagyományhoz.

Ezt a meglehetősen összetett szövegtörténeti hagyományt tovább bonyolítják az azonos kiadások példányainak szövegeltérései is. A korabeli nyomtatási szokások miatt nem elegendő egyetlen példányt szemügyre venni ugyanabból a kiadásból, mivel az azonos kiadásban belül az ugyanazon nyomtatás során elkészült példányok között is lehetnek szövegeltérések. Ennek az az oka, hogy a kora modern Londonban – eltérően a mai nyomtatási munkamódszertől – miután elkészült a kefelevonat, amelyet javításra küldtek a kontrollszerkesztőkhöz, elkezdtek nyomtatni a még ellenőrizetlen lapokat. Amikor megérkezett a javított példány, leállították a nyomtatást, kijavították a hibákat, és újra elkezdtek a nyomtatást. A megszáradt oldalakat – javítottakat és javítatlanokat egyaránt, teljesen összekeverve – végül könyvvé kötötték. Ennek eredményeképpen az egyes példányok ugyanazon a kiadásban belül sem lettek azonosak.

Ebben a könyvtörténeti okokból kialakult nagyon komplex helyzetben az adatbázis szerkesztői a következő módszert követték. Először is az adatbázisban elérhető mind az öt különböző kvartókiadás. (Természetesen az „Első fólió” nem, hiszen az eltérő formátumú.) Továbbá, ha nem is minden kiadáshoz, de legalább néhányhoz több példányt is digitalizáltak, amelynek következtében a *Hamlet* cím alá összesen nyolc szöveg tartozik – a Q3-nak és a Q4-nek két-két példánya, illetve a Q2-nek egy 1604-es és egy 1605-ös változata is elérhető.

A sokféle kiadást és változatot kényelmesen nézegethetjük a logikusan elrendezett internetes felületen. Egyszerűen navigálhatunk, oldalanként lapozgathatjuk a százhat kvartókiadást, megnyithatunk egyet vagy egyszerre kettőt, hogy kényelmesebb legyen az összehasonlítás. A tanulmányozást segíti néhány, a szövegekkel és a korszakkal kapcsolatos téma esszészerű, tömör kifejtetése. Rövid bevezetőket találunk az Erzsébet- és Jakab-kori Anglia, a korabeli angol dráma és színház, a könyv és az olvasás történetébe, a nyomtatás és a könyvkiadás jellegzetességeibe, Shakespeare életébe és műveibe. A *Shakespeare in Quarto* egy nagyon kompakt, összeszedett, jól fókuszált és felhasználóbarát adatbázisnak tűnik. Persze, mint mindig, az ördög itt is a részletekben bújjik meg.

Először is fontos tudni, hogy kik a célközönsége ennek a szolgáltatásnak, hiszen az ő elvárásai határozzák meg az adatbázis felépítését. Meglehetősen nehéz erre a kérdésre válaszolni. Valószínűleg nem azoknak készült, akik csak úgy érdeklődnek például a *Hamlet* iránt, hiszen meglehetősen erőfeszítést igényel egy régi nyomtatvány olvasása. Ám ha ezzel a nehézséggel nem is számolunk, a dráma melyik szövegváltozatát keressük? A döntéshez könyvtörténeti ismeretekkel kell rendelkezünk, de még ez esetben is fennáll a kérdés, hogy melyiket válasszuk a hasonlók közül. Ha viszont nem kifejezetten az érdeklődőknek készült az adatbázis, akkor feltételezhetően a kutatóknak. Ha biztos, hogy nem az érdeklődők a célközönség, akkor legalább ennyire biztos, hogy a könyvtörténészek sem. Ha ugyanis szövegeltérések vannak ugyanazon kiadás példányai között is, akkor nem elég egy-két példányt megvizsgálni, ha rendelkezésünkre állhatnak további változatok Nagy-Britannia, esetleg az Egyesült Államok egyéb könyvtáraiban. Mivel pedig nem tették hozzáférhetővé az összes példányt, sőt ami talán még rosszabb, nem is adtak magyarázatot bizonyos példányok kihagyására, a kollekció meglehetősen véletlenszerűnek tűnik a könyvtörténész szempontjából. Persze a könyvtár választása logikusnak tűnik: azokat a köteteket digitalizálták, amelyek a British Libraryben megtekinthetők. Jogos is lenne ez az érvelés, ha például a Q2-es kvartókiadás 1604-es változata nem az Egyesült Államokból származna, de onnan származik. Ha sem az érdeklődő laikusok, sem a könyvtörténészek nem célközönsége az adatbázisnak, akkor valószínűleg azok a tudósok és tudományos pályára aspiráló hallgatók, akik a két véglet között helyezkednek el – legalábbis szövegtörténeti szempontból. Azok a kutatók tehát a célközönség, akik valamilyen filológiai kérdésben elbizonytalanodnak, és gyorsan utána szeretnének nézni a kérdéses szöveghelynek. Ez a célközönség azonban eléggé meghatározatlan ahhoz, hogy a szövegválogatás önkényessége indokolható legyen, illetve hogy az igényeikhez lehessen igazítani az adatbázis nyújtotta lehetőségeket.

Talán ezzel a bizonytalansággal magyarázható, hogy a *Shakespeare in Quarto* hasonlóan működik, mint egy hagyományos, nyomtatott könyveket tartalmazó könyvtár. Maguk a szövegek képfájlként léteznek: nézegetni, olvasni lehet őket. Úgy tűnik, hogy nem tettek sokkal többet annál, hogy a könyvek lapjait jó minőségben lefényképezték és feltöltötték az adatbázisba, mintha az lett volna a cél, hogy egyszerűen csak megosszák a nyilvánossággal a könyveket digitálisan is. Továbbá, mivel a könyveket nem a borítótól kezdték el fényképezni, hanem a színmű szövegét megjelenítő első oldaltól, talán azt a következtetést vonhatjuk le, hogy mégsem a teljes köteteket, hanem csak a szövegeket akarták közreadni. A harmadik nehézség az, hogy a szövegek nem kereshetőek, azaz mintha egy hagyományos könyvet nézegetnénk, végig kell lapoznunk ahhoz, ha például ki szeretnénk gyűjteni a szövegből az összes antik történeti vagy elképzelt személyre történő utalást. Ezt azonban egy keresőprogram is megtehetné helyettünk sokkal pontosabban és gyorsabban, ebben az adatbázisban mégis az olvasóra hárul ez az egyébként mechanikus feladat. A célközönség pontos meghatározásának hiányából adódik az a bizonytalanság, amelyből ezek a nehézségek következnek. Mindez persze egyáltalán nem jelenti azt, hogy ne lenne hasznos az adatbázis, hiszen a magyar kutatóknak mind ez ideig időt és pénzt nem kímélve el kellett utazniuk Londonba, hogy a British Libraryben betekinthessenek ezekbe a különleges korai nyomtatványokba.

Lehetetlenség ilyen szűk keretek közt részletesen bemutatni, ahogy a digitális világ folyamatos bővülésével változik az irodalomtudomány, benne a Shakespeare-kutatás módszertana, lehetőségei és eredményeinek kommunikációja. Mindezek alapján általánosságban mégis el lehet mondani, hogy a tudósok és érdeklődők „kasztya” között húzódo demarkációs vonalak kezdenek megszűnni, amely jelenség új kihívások elé állítja a kutatókat. Kezdenek átjárhatóvá válni a határok, hiszen a szakemberek és a laikusok párbeszédbe elegyedhetnek, sőt elegyednek is, a shakespeare-ológusok munkája átláthatóbbá válik, és mivel az ingyenes adatbázisok mindenki számára hozzáférhetőek az interneten, ezért egy-egy apró részletkérdésben egy érdeklődő is lehet olyan jól informált, mint a kutató. A határvonalak elmosódásával együtt jár az is, hogy a tudósoknak nemcsak a megszokott publikációs elvárásoknak kell megfelelniük, hanem újra meg kell tanulniuk a szélesebb olvasóközönséghez is szólni, vagy bevonni őket is, vagy legalábbis kíváncsiságukat fenntartani kutatásaik vonatkozásában. Ez hosszú távon remélhetőleg mindenkinek és az egész Shakespeare-kutatásnak is a javára válik. Az adatbázisok, textabázisok folyamatos gyarapodása pedig annyiban hoz változást a tudományban, amennyiben lehetőség nyílik újabb és újabb kérdések felvetésére, pontosabb kereséseket futtathatnak le, sokkal gyorsabban és alaposabban készíthetnek szövegelemzéseket, stilisztikai statisztikákat. A kérdés immár nem az, hogy az internet használható-e az alapkutatásokban is, hanem az, hogy a tudományos közösség hogyan él az egyre bővülő digitális világ, az internet adta új lehetőségekkel.

Hivatkozott internetes oldalak

Blogging Shakespeare. <http://bloggingshakespeare.com>.

Early English Books Online. <http://eebo.chadwyck.com/home>.

Happy Birthday Shakespeare. <http://birthday2011.bloggingshakespeare.com>.

Shakespeare Bites Back: Not So Anonymous. http://bloggingshakespeare.com/wp-content/uploads/2011/10/Shakespeare_Bites_Back_Book.pdf.

Shakespeare in Quarto. <http://www.bl.uk/treasures/shakespeare/homepage.html>.

Shakespeare's England. <http://www.shakespeareengland.com>.

Sixty minutes with Shakespeare. <http://60-minutes.bloggingshakespeare.com>.

Summarizr. <http://summarizr.labs.eduserv.org.uk/?hashtag=AskShakespeare#twitterers>.

Almási Zolt diplomáit az ELTE BTK-n szerezte: angol nyelv és irodalomból 1995-ben, filozófiából 1998-ban, irodalomtudományi PhD-jét ugyanitt 2001-ben. Jelenleg a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészeti- és Társadalomtudományi Karának Angol-Amerikai Intézetében docensi beosztásban dolgozik. Fő kutatási területei: William Shakespeare, Francis Bacon, Tudor-kultúra, könyvtörténet, kutatás a digitális korban. Tagja számos kari és egyetemi bizottságnak, az MTA köztestületének, a Tudor Symposiumnak, egyik alelnöke a Magyar Anglisztikai Társaságnak, egyik alapító főszerkesztője az *e-Colloquia: Sixteenth-Century English Culture* című digitális folyóiratnak. *The Problematics of Custom as Exemplified in Key Texts of the Late English Renaissance* (2004) címmel monográfiája és két általa szerkesztett könyv – *Writing the Other. Humanism versus Barbarism in Tudor England* (2008), *New Perspectives on Tudor Cultures* (2012) – jelent meg külföldön, továbbá cikkei magyarul és angolul itthon és külföldön egyaránt.